

فی التاریخ: ابن اثیر (م. ۶۳۰ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۱۷ق؛ الکافی: کلینی (م. ۳۲۹ق.)، به کوشش غفاری، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ش؛ مرآة الحرمین: ابراهیم رفعت پاشا (م. ۱۳۵۳ق.)، تهران، مشعر، ۱۳۷۷ش؛ مروج الذهب: المسعودی (م. ۳۴۶ق.)، به کوشش اسعد داغر، قم، دار الهجره، ۱۴۰۹ق؛ مستدرک الوسائل: النوری (م. ۳۲۰ق.)، بیروت، آل البيت ﷺ، ۱۴۰۸ق؛ المقنعه: المفید (م. ۴۱۳ق.)، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۰ق؛ مکه و مدینه تصویری از توسعه و نوسازی: عبیدالله محمد امین کردی، ترجمه: صابری، مشهد، ۱۳۸۲ش؛ من لا یحضره الفقیه: الصدوق (م. ۳۸۱ق.)، به کوشش غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۴ق؛ منائح الکریم: علی بن تاج الدین السنجاری (م. ۱۱۲۵ق.)، به کوشش المصری، مکه، جامعه ام القرى، ۱۴۱۹ق.

ابوالفضل ربانی

باب مجاهدیه ← باب اجیاد کبیر

باب النبی ﷺ (۱): از درهای ضلع شرقی

مسجدالحرام

باب النبی سومین ورودی از ورودی‌های قدیم مسجدالحرام بوده که به علت ورود و خروج پیامبر ﷺ به مسجد از آن، هنگام سکونت در خانه خدیجه ﷺ، در منابع نخست

کوشش خلیل شحاده، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۸ق؛ التاریخ القویم: محمد طاهر الکردی، به کوشش ابن دهیش، بیروت، دار خضر، ۱۴۲۰ق؛ تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک): الطبری (م. ۳۱۰ق.)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ عمارة المسجدالحرام: فوزیه حسین مطر، مکه، جامعه ام القرى، ۱۴۰۶ق؛ تاریخ مدینه دمشق: ابن عساکر (م. ۵۷۱ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ مکه المشرفه: محمد ابن الضیاء (م. ۸۵۴ق.)، به کوشش علاء و ایمن، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۴ق؛ تاریخ البیعوبی: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ تحفة الاحوذی: المبارک فوری (م. ۱۳۵۳ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۰ق؛ جامع الخلاف و الوفاق: علی بن محمد القمی السبزواری (م. قرن ۷ق.)، به کوشش حسنی، قم، زمینه‌سازان ظهور امام عصر، ۱۳۷۹ش؛ الروض الانف: السهیلی (م. ۵۸۱ق.)، به کوشش عبدالرحمن، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق؛ سفرنامه ناصر خسرو: ناصر خسرو (م. ۴۸۱ق.)، تهران، زوار، ۱۳۸۱ش؛ شفاء الغرام: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۱ق؛ صحیح ابن خزیمه: ابن خزیمه (م. ۳۱۱ق.)، به کوشش محمد مصطفی، المکتب الاسلامی، ۱۴۱۲ق؛ العقود اللؤلؤیه: علی بن الحسن الزبیدی (م. ۸۱۲ق.)، به کوشش محمد الاکوع، بیروت، دار الآداب، ۱۴۰۳ق؛ علل الشرایع: الصدوق (م. ۳۸۱ق.)، به کوشش بحر العلوم، نجف، المکتبۃ الحیدریه، ۱۳۸۵ق؛ عون المعبود: العظیم آبادی (م. ۱۳۲۹ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ قصة التوسعة الكبرى: حامد عباس، جده، دار البلاد، ۱۴۱۶ق؛ الكامل

در گسترش مسجد الحرام در دوره مهدی عباسی (حک: ۱۵۸-۱۶۹ق.) نخستین بار دری با یک طاق (ورودی) به عرض هفت ذرع (حدود سه و نیم متر) و ارتفاع ۱۰ ذرع (حدود پنج متر) ساخته شد که با پنج پله به مسجد الحرام می‌رسید.^۹ از سده ۵ق. برای این در دو ورودی گزارش شده؛ ولی به زمان ایجاد تغییرات در آن اشاره نشده است.^{۱۰}

به سال ۸۲۵ق. در گسترش دوران سلطان ابونصر برّسبای مملوکی (حک: ۸۲۵-۸۴۰ق.) جمال الدین یوسف معمار، در گاه باب النبی را به طور کامل ویران نمود و آن را با دو طاق و یک ستون بازسازی کرد. او نیز دو لنگه در از چوب ساج برای هر یک از این ورودی‌ها ساخت.^{۱۱} قسمت خارجی ستون با سنگ‌های صاف و صیقلی و قسمت داخلی آن با سنگ‌های زبر و مات تا ارتفاع چهار ذرع (حدود ۲ متر) نماکاری شد. بالای دو ورودی را به شکل طاق‌های مخروطی ساختند و کناره‌های آن دو را با سنگ‌های رنگارنگ نماکاری نمودند. بر روی ستون، نمایی از

به این نام شهرت یافته است.^۱ از این باب که آن را از مکان‌های استجابت دعا دانسته‌اند^۲، در دوره‌های بعد با چندین نام یاد شده است؛ از جمله: باب الجنائز در منابع سده ۹ق. به سبب بیرون بردن جنازه‌ها از این در^۳؛ باب الأفضلیه به علت هم‌جواری با مدرسه افضلیه^۴؛ و باب النساء در منابع سده ۱۳ق. به سبب اختصاص این در به ورود زنان.^۵ نیز از آن‌جا که در برابر این باب بازاری قرار داشت^۶ که در آن، زیورها و پارچه‌های ابریشمین به فروش می‌رسید، در سده ۱۰ق. از آن با نام باب القفص یاد شده؛ زیرا زنبیل‌های حاوی زیورهای فروشندگان کنار این در قرار داشته است.^۷ همچنین آن را باب الحریرین می‌گفتند؛ زیرا حریر فروشان کنار این در گرد می‌آمدند.^۸ (تصویر شماره ۲۷)

۱. اخبار مکه، ازرقی، ج ۲، ص ۸۷-۸۸؛ اخبار مکه، فاکهی، ج ۲، ص ۱۵۴.

۲. العقد الثمین، ج ۱، ص ۲۴۳.

۳. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۳۱۳؛ تاریخ مکه المشرفه، ج ۱، ص ۱۵۶.

۴. نک: اخبار مکه، ازرقی، ج ۲، ص ۸۸؛ «پاورقی»؛ قاموس الحرمین، ص ۵۴.

۵. التاریخ القویوم، ج ۴، ص ۴۲۲؛ تاریخ عماره و اسماء ابواب المسجد الحرام، ص ۸۳؛ نک: اخبار مکه، ازرقی، ج ۲، ص ۸۸؛ «پاورقی».

۶. اخبار مکه، ازرقی، ج ۲، ص ۷۸؛ اخبار مکه، فاکهی، ج ۲، ص ۱۸۹.

۷. الاعلام باعلام بیت الله الحرام، ص ۲۱۶؛ تاریخ عماره المسجد الحرام، ص ۱۱۷.

۸. الاعلام باعلام بیت الله الحرام، ص ۲۱۶.

۹. اخبار مکه، ازرقی، ج ۲، ص ۷۸.

۱۰. سفرنامه ناصر خسرو، ص ۱۲۶؛ رحلة ابن جبیر، ص ۷۳؛ رحلة

ابن بطوطه، ج ۱، ص ۳۷۷.

۱۱. اتحاف الوری، ج ۳، ص ۵۹۹؛ تاریخ عماره المسجد الحرام،

ص ۱۱۸.

می شد که از معماری عثمانی سده های ۱۲-۱۳ق. و نیز معماری اروپایی نشان داشت.^۵ در گسترش دوم سعودی (۱۴۰۵-۱۴۱۳ق.) این دو ورودی به همان حالت پیشین حفظ شدند و برای گسترش مسجد در شرق مسعی، روبه روی در قدیم، دری با نام باب النبی ساخته شد. این در جدید یک ورودی دارد و بر بالای آن، طاقی به شکل نیم دایره ساخته شده است.^۶

منابع از وجود بابی در مسجد پیامبر ﷺ در مدینه^۷ و نیز مسجد الاقصی در بیت المقدس^۸ با نام باب النبی یاد کرده اند. ناصر خسرو (م. ۴۸۱ق.) در گزارشی که در دیگر منابع یافت نشده، از وجود دو در با نام باب النبی در ضلع شرقی مسجد الحرام یاد کرده که در دوم دارای سه ورودی بوده است.^۹

◀ منابع

اتحاف السوری: عمر بن محمد بن فهد (م. ۸۸۵ق.)، به کوشش عبدالکریم، مکه، جامعه ام القرى، ۱۴۰۸ق؛ اخبار مکه: الازرقی (م. ۲۴۸ق.)، به کوشش رشدی الصالح، مکه،

۵. تاریخ عمارة المسجد الحرام، ص ۱۱۷-۱۱۸؛ تاریخ عمارة و اسماء ابواب المسجد الحرام، ص ۸۶.

۶. موسوعة مكة المكرمة، ج ۴، ص ۴۲۷.

۷. البلدان، ص ۸۱؛ بهجة النفوس، ج ۱، ص ۴۷۶؛ تاریخ مكة المشرفة، ج ۱، ص ۲۹۱.

۸. البلدان، ص ۱۵۱.

۹. سفرنامه ناصر خسرو، ص ۱۲۶.

محراب با سنگ های رنگی طراحی کردند.^۱ بر بالای طاق ها، سنگ مرمری نهادند که در آن، آیه شریفه: ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ﴾ (توبه/۹، ۱۸) و نیز نام سلطان مملوکی و تقی الدین مُقبِل قُدَیْدی، متولی گسترش حرم، و تاریخ بازسازی آن نوشته شده بود.^۲ این سنگ نوشته امروز در موزه حرم مکه نگهداری می شود.^۳ این باب به سبب استحکام بسیار، در گسترش دوران سلطان سلیم دوم (حک: ۹۷۴-۹۸۲ق.) و سلطان مراد سوم (حک: ۹۸۲-۱۰۰۳ق.) دستخوش تغییر یا بازسازی قرار نگرفت و تنها ۲۴ کنگره روی در مرمت شد.^۴

به سال ۱۳۱۴ق. در دوره سلطان عبدالحمید عثمانی (حک: ۱۲۹۳-۱۳۲۷ق.) با مرمت عمومی مسجد الحرام، نمای بالای این در تغییر یافت. در این نمایی، سه مستطیل تورفته بر بالای در طراحی گشت. درون مستطیل وسط، مهر سلطان عبدالمجید حک گشته و با آب طلا تزیین و زیر آن، تاریخ بازسازی نوشته شد. مستطیل های کناری نیز با طرح های اسلیمی تزیین شده بود. بر بالای مستطیل ها نیز نقش هایی با طرح پرده دیده

۱. اتحاف الوری، ج ۳، ص ۵۹۸-۵۹۹؛ تاریخ عمارة و اسماء ابواب المسجد الحرام، ص ۸۴.

۲. تاریخ عمارة المسجد الحرام، ص ۱۱۷-۱۱۸.

۳. تاریخ عمارة و اسماء ابواب المسجد الحرام، ص ۸۴.

۴. تاریخ عمارة المسجد الحرام، ص ۱۱۷.

باب النبی ﷺ (۲): از درهای ضلع شرقی مسجد النبی

باب النبی نخستین^۱ و به گزارشی، دومین^۲ در دیوار شرقی مسجد النبی از سمت قبله بوده است. در پی ویران سازی حجره های همسران پیامبر و پیوستن آن ها به مسجد النبی به دستور ولید بن عبدالملک (حک: ۸۶-۹۶ق.) و به دست عمر بن عبدالعزیز، والی حرمین شریفین (حک: ۸۷-۹۳ق.) به سال ۸۸ق. در برابر خانه و مرقد پیامبر ﷺ دری به نام باب النبی ساخته شد.^۳ برخی هنگام ساخت آن را روزگار مهدی عباسی (حک: ۱۵۸-۱۶۹ق.) دانسته اند.^۴ بر این اساس، سخن مراغی (م. ۸۱۶ق.) صحیح به نظر نمی رسد که نام گذاری در را به سبب ورود پیامبر ﷺ از آن دانسته^۵ و برخی متأخران نیز از گفته او پیروی کرده اند.^۶ گویا قرار داشتن باب در برابر قبر مطهر پیامبر ﷺ سبب این نام گذاری بوده است.^۷

در سده سوم ق. در سمت بیرونی باب النبی آیه ۱۶۴ بقره: ۲/ ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

۱. اخبار المدینه، ص ۱۰۵؛ التعریف بما أنست الهجرة، ص ۱۰۳؛ المغانم المطابه، ج ۱، ص ۴۲۵.
۲. الدرۃ الثمینة، ص ۱۲۱.
۳. المناسک، ص ۳۷۶؛ التعریف بتاريخ، ص ۴۱۵-۴۱۶.
۴. الدرۃ الثمینة، ص ۱۲۱.
۵. تحقیق النصره، ص ۱۱۸.
۶. مدینه شناسی، ص ۱۱۰.
۷. التعریف بتاريخ، ص ۴۵.

مکتبه الثقافه، ۱۴۱۵ق؛ اخبار مکة: الفاکهی (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش ابن دهیش، بیروت، دار خضر، ۱۴۱۴ق؛ الاعلام باعلام بیت الله الحرام: محمد بن احمد النهروالی (م. ۹۹۰ق.)، به کوشش علی محمد، قاهره، مکتبه الثقافه الدینیة، ۱۴۲۵ق؛ البلدان: ابن الفقیه (م. ۳۶۵ق.)، به کوشش یوسف الهادی، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۱۶ق؛ بهجة النفوس و الاسرار: عبدالله محمد المرجانی (م. ۶۹۹ق.)، به کوشش محمد شوقی، ریاض، مکتبه الملک فهد، ۱۴۲۵ق؛ التاريخ القویم: محمد طاهر الکردی، به کوشش ابن دهیش، بیروت، دار خضر، ۱۴۲۰ق؛ تاریخ عمارة المسجد الحرام: حسین عبدالله باسلامه، جدة، نهامه، ۱۴۰۰ق؛ تاریخ مکه المشرفه: محمد ابن الضیاء (م. ۸۵۴ق.)، به کوشش علاء و ایمن، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۴ق؛ رحلة ابن بطوطه: ابن بطوطه (م. ۷۷۹ق.)، به کوشش التازی، رباط، المملكة المغربیه، ۱۴۱۷ق؛ رحلة ابن جبیر: محمد بن احمد (م. ۶۱۴ق.)، بیروت، دار مکتبه الهلال، ۱۹۸۶م؛ سفرنامه ناصر خسرو: ناصر خسرو (م. ۴۸۱ق.)، تهران، زوآر، ۱۳۸۱ش؛ شفاء الغرام: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۱ق؛ العقد الثمین فی تاریخ البلد الامین: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش فؤاد سیر، مصر، الرساله، ۱۴۰۶ق؛ قاموس الحرمین الشریفین: محمد رضا النعمتی، مشعر، ۱۴۱۸ق؛ موسوعة مکه المکرمة و المدینة المنوره: احمد زکی یمان، مصر، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۹ق.

ابوالفضل ربانی

